

CLERUL SECULAR ȘI ACTIVITATEA MISIONARĂ ÎN BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ ÎN TIMPUL EPISCOPULUI IOAN BOB

Biserica Română Unită a cunoscut, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, o transformare treptată, dintr-o instituție care-și asuma statutul de cadru unic de viață al națiunii, într-una strict ecleziastică, cu rolul de administrare a credinței și practicilor religioase¹. Misionarismul, ca atribuție fundamentală a Bisericii, a fost marcat și el, în mod profund, de această evoluție. Astfel, de la tentativele general-integratoare ale episcopului Grigore Maior din deceniul opt al secolului al XVIII-lea, caracterizate de un evident prozelitism greco-catolic, dar cu semnificații naționale, s-a trecut la o concentrare a eforturilor misionare în cadrele structurilor ecleziastice constituite, avându-se în vedere o mai bună integrare a comunităților, tendință prin care Biserica se alinia și eforturilor statului de construcție a unei societăți moderne, ca instituție fundamentală a acestuia, așa cum devenise în epoca iosefină și post-iosefină². Analiza semnificațiilor acestei transformări și, în paralel, a conceptului de unire religioasă promovat constituie obiectul cercetării de față.

Ofensiva misionară dintre anii 1773-1777, întreprinsă nu întâmplător de episcopul Grigore Maior în timpul vacanței scaunului episcopal ortodox, a constituit, în genere, modelul de misionariat la care a fost raportată atitudinea mult mai puțin zeloasă a episcopului următor, Ioan Bob. Prin apelul la o strategie care viza convingerea celor supuși convertirii cu privire la inviolabilitatea ritului și omiterea "chestiunilor subtile" și beneficiind și de orientarea favorabilă prozelitismului catolic a Curții imperiale, Grigore Maior a restaurat efectiv unirea religioasă în teritoriile supuse acțiunii sale misionare³. Noua orientare promovată de Curtea veneză după promulgarea Edictului de Toleranță iosefin (8 noiembrie 1781, în varianta pentru Transilvania), conjugată cu numirea unui alt episcop ortodox în persoana lui Ghedeon Nichitici (6 noiembrie 1783, urmat, din anul 1789, de Gherasim Adamovici) și cu normalizarea statutului diecezei ortodoxe prin subordonarea ei față de mitropolia din Karlowitz a schimbat însă în mod semnificativ datele problemei⁴. Faptul era sesizat, în anul 1784, de nunțul Giuseppe Garampi, care vedea în tulburările provocate de politica de toleranță o consecință a numirii episcopului ortodox și deplângea "apostazia valahilor" pe care proaspătul episcop greco-catolic (Ioan Bob) nu o putea combate, fiind considerat prea puțin apt pentru a i se opune⁵. Recunoașterea liberului exercițiu al religiei ortodoxe prin articolul LX votat de Dieta din anul 1791 a confirmat faptul că o ofensivă misionară de mari proporții nu mai era posibilă, cel puțin atât timp cât scaunul episcopiei ortodoxe avea un titular. După moartea lui Gherasim Adamovici a urmat o lungă perioadă de sedisvacanță (1796-1810), în care teritoriul diecezei ortodoxe ar fi putut redeveni unul de misiune dacă ierarhul greco-catolic ar fi luat pe seama sa o asemenea inițiativă. Incontestabila lipsă a calităților de misionar, restricțiile impuse de sănătatea sa precară, poate și atmosfera politică din Imperiu, marcată de instalarea treptată a reacțiunii, în condițiile îndelungatului război purtat cu Franța

¹ Daniel Barbu, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolele XVIII-XIX*, în *Verbum*, an III-IV, 1992-1993, p. 245.

² *Ibidem*, p. 241-242.

³ Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite (partea a II-a, 1752-1783)*, în *Perspective*, an XIV-XVI, nr. 53-60, iulie 1991-iunie 1993, p. 136-137, 141-147 (în scrisoarea din 5 decembrie 1780, adresată nunțiului apostolic de la Viena, Grigore Maior își prezenta strategia sa misionară); Greta Monica-Miron, *O vizitație canonică în comitatul Clujului sub episcopul Grigorie Maior*, în vol. *Studii istorice. Omagiu Profesorului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, 1998, p. 183-196; Daniel Dumitran, *O vizitație canonică a episcopului Grigore Maior din anul 1774*, în *Apulum*, XXXVII/2, 2000, p. 37-45.

⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, ediția a II-a, București, 1994, p. 492-497.

⁵ „Dacchè S. Maestà ha accordato agli Scismatici un Vescovo proprio, che non aveano mai potuto conseguire dai suoi predecessori, passano frequentemente, specialmente i Valacchi, gente idiota, dall'Unione allo Scisma; e per quanto sento passano non solo le persone o famiglie singole, ma anche dei villaggi intieri e in corpo. Così tutti gli acquisti ch'eransi fatti sinora specialmente sotto l'ultimo Vescovo Monsignor Major, sono ormai perduti, con timore eziandio che non ci rimanga neppur quella porzione che fu sempre ab antico attaccata alla Chiesa Catholica. Tanto può in detta popolazione la vista della nuova decorazione degli Scismatici, l'ignoranza nè dogmi, l'equivoca non meno che falsa appellazione, che usano i Disuniti, di chiamarsi cioè dell'antica Religione [...] Il nuovo Vescovo di Balasfalva è uomo di poco talento, e per conseguenza meno atto a trattenerne con zelo quei popoli. Per secondare il Governo conversa civilmente col Vescovo scismatico: e questa stessa promiscua conversazione specialmente se frequente, induce il rozzo popolo a confondere l'una coll'altra Comunione anche in Divinis" (Octavianus Bârlea, *Ex historia romena: Ioannes Bob Episcopus Fagarasiensis (1783-1830)*, Frankfurt am Main, 1948, p. 437, doc. nr. CCXXIV.

revoluționară și napoleoniană, l-au determinat însă pe acesta să aibă o atitudine extrem de rezervată. În consecință, în cursul singurei vizitații canonice despre care avem mărturii documentare concrete, întreprinsă în anul 1798, Ioan Bob s-a mărginit la îndeplinirea atribuțiilor pastorale propriu-zise, fără a se implica în tentative misionare⁶. Măsura în care motivațiile de natură mai degrabă subiectivă amintite cu privire la atitudinea ierarhului covârșesc sau nu explicația "obiectivă", ținând de modificarea funcției Bisericii, rămâne însă o problemă asupra căreia nu ne vom putea pronunța decât în concluziile analizei noastre.

Contextul general european nu mai era nici el favorabil prozelitismului confesional. Deconfesionalizarea caracteristică noii orientări a politicii imperiale și consecințele nefaste ale războiului restrânseseră libertatea de acțiune a Curiei romane. Astfel, după limitarea drastică a controlului Sfântului Scaun asupra teritoriului Imperiului prin măsurile de un accentuat caracter anticurial promovate de Iosif al II-lea, papalitatea a fost în mod direct afectată de desfășurarea războiului european la sfârșitul pontificatului lui Pius al VI-lea. Succesorul acestuia a încercat, în anul 1802, să restabilească legătura cu diecezele din Imperiu. În acest scop, Congregația de Propaganda Fide a transmis tuturor episcopilor câte un chestionar referitor la starea diecezelor, dar probabil că această inițiativă nu a avut prea mult succes în acel moment⁷. Inițiativa a fost reluată abia în anul 1819, într-un nou context politic și confesional, marcat de tentativa conducerii Bisericii Catolice de a revigora viața religioasă la nivelul diecezelor. De această dată, Congregația i-a solicitat lui Petru Maior, singurul fost alumn din dieceza Făgărașului cu care mai corespundea atunci, un raport amănunțit despre stările de lucruri din dieceza transilvăneană, referitor la impedimentele care stăteau în calea progresului unirii, ca și la măsurile care puteau favoriza creșterea numărului credincioșilor, disciplinarea lor morală și corecta respectare a canoanelor⁸. Starea extrem de critică a sănătății l-ar fi împiedicat însă pe acesta să răspundă solicitării Congregației, chiar dacă ar fi dorit să o facă, trecând peste experiența proprie a zădărniciilor apelului la forul roman, acumulate între anii 1790-1794. Atunci Maior încercase, prin rapoartele expediate, să provoace intervenția Romei împotriva episcopului Ioan Bob, acuzându-l de neîndeplinirea atribuțiilor sale pastoral-misionare și denunțându-i comportamentul, considerat total necorespunzător demnității episcopale. Tendința de restaurare a Bisericii Catolice și interesul sporit pentru relația cu comunitățile s-a concretizat însă în anul 1822, când a fost convocat un "conciliu național" al regatului Ungariei pentru discutarea măsurilor celor mai potrivite în acest sens, precedat, în cazul Bisericii Greco-Catolice din Transilvania, de sinodul diecezan întrunit în anul 1821, care a luat în discuție și problemele specifice diecezei Făgărașului⁹.

În ceea ce privește evoluția politicii ecleziastice a Curții vieneze în perioada dintre Iosif al II-lea și Francisc I observăm mai întâi că aceasta, spre deosebire de Curia romană, a avut mijloacele necesare pentru a-și menține controlul asupra Bisericii chiar în perioadele mai dificile ale războiului. Pe de altă parte, experiența "etatizării" instituției ecleziastice puse în practică cu predilecție în cursul deceniului iosefin, a marcat profund raporturile ulterioare dintre stat și Biserică. Ca atare, Viena nu a încercat, ulterior lui 1815, să revină la catolicismul baroc al epocii tereziene, marcat, din punctul de vedere al cercetării noastre, de marea ofensivă misionară a episcopului Grigore Maior, încurajând în

⁶ Daniel Dumitran, *Misiunea pastorală în Biserica Română Unită. Cazul episcopului Ioan Bob*, în Valentin Orga, Ionuț Costea (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Omagiu Profesorului Pompiliu Teodor*, Cluj-Napoca, 2000, p. 173-178. Această vizitație a fost efectuată într-un moment extrem de critic din punctul de vedere al afirmării mișcării opoziționiste la adresa episcopului Ioan Bob, cunoscutul proiect de reunificare a celor două Biserici românești din acest an fiind perceput de ierarhul greco-catolic ca un act îndreptat exclusiv împotriva sa (conform opiniei lui O. Bârlea, în *op. cit.*, p. 156-157).

⁷ Chestionarul i-a fost transmis episcopului Ioan Bob la începutul anului 1803 prin intermediul fostului alumn al Colegiului Propagandei, Ioachim Pop (*ibidem*, p. 379-381, doc. nr. CXXXI-CXXXIV). La 20 august 1803, când s-a încheiat corespondența acestuia cu Congregația, forul roman nu primise încă răspunsul episcopului român; în lipsa altor mărturii, nu ne putem pronunța asupra rezultatului acestei inițiative.

⁸ „... plenioram epistolam mittas, eamque non modo de tuo, sed de Ecclesiae statu apud vos certiore facias quantum poteris. Erit tibi causae describendi progressus, quos isthic confidimus Ecclesiam facere tum fidelium numero in dies augendo, tum morum disciplina et canonum observatione. Poteris etiam causas describere, quae esse isthic possint impedimento, quominus fides Catholica vel latius obtineat, vel suscepto confirmetur. Eris demum nobis auxilio si una simul suggeras, quid existimes ex sententia tua, atque ex locorum, ac temporum cognitione, pro maiore bono faciendum esse” (*ibidem*, p. 414, doc. nr. CLXXXIII). În ultimul raport (din anul 1820) pe care Petru Maior a mai apucat să-l expedieze la Roma înaintea morții, el nu făcea nici o referire la ceea ce i se ceruse de către Congregație, aceasta fiind nevoită să revină în decembrie 1820 cu o nouă solicitare (*ibidem*, p. 414-415, doc. nr. CLXXXIV-CLXXXV).

⁹ *Ibidem*, p. 233-234; D. Dumitran, *op. cit.*, p. 178-179.

schimb perfecționarea structurilor ecleziastice deja existente în vederea unui sporit control al vieții religioase a comunităților, Biserica fiind percepută în continuare ca o instituție fundamentală a statului. Fără a se aventura în proiecte de anvergură precum cel din anii 1797-1798, prin care se plănuise reunificarea celor două Biserici românești, Curtea imperială a preferat să sprijine difuzarea treptată a unirii religioase prin inițiative ale structurilor ecleziastice greco-catolice, tocmai pentru că obiectivul urmărit – modernizarea controlată a societății – putea fi atins la fel de bine și prin acțiunea convergentă a ambelor Biserici românești. În acest sens, Curtea vieneză nu a mers până acolo încât să desființeze episcopatul “schismatic” din Transilvania, așa cum ar fi dorit nunțiul Severoli, care îl considera responsabil de tulburările confesionale din Principat, pe linia poziției tradiționale a nunțiaturii vieneze. Ea a acceptat însă prelungirea vacanței scaunului episcopal al Sibiului până în anul 1810, soluție minimală în viziunea aceluiași Severoli pentru aplanarea tulburărilor confesionale¹⁰.

Asupra modalității în care Biserica Greco-Catolică transilvăneană s-a raportat la contextul confesional general vom insista în continuare, încercând să decelăm atitudinea clerului secular față de activitatea misionară și raporturile care se pot stabili cu conceptul de unire religioasă promovat în această perioadă. Vom lăsa însă în mod deliberat în afara analizei acele demersuri urmărind reunificarea confesională rămase în faza de proiect, pentru că ele constituiau doar o opțiune a unor reprezentanți ai elitei ecleziastice și nu se plasau în continuitatea acțiunilor misionare ale Bisericii oficiale¹¹.

Numărul total al parohiilor care au adoptat confesiunea greco-catolică sau au revenit la Biserica Unită în timpul episcopului Ioan Bob, stabilit de Octavian Bârlea pe baza surselor statistice, s-a ridicat la 197, fapt ce-l determină pe istoric să conchidă că bilanțul convertirilor a fost mult superior celor al “defecțiunilor”, produse cu predilecție la începutul episcopatului, acestea din urmă plasându-se, în cea mai mare parte, imediat după promulgarea Edictului de Toleranță¹². Meritul acestui bilanț pozitiv i-a aparținut, conform aceluiași istoric, în primul rând clerului diecezan (protopopi și preoți), dar, cel puțin în parte, și episcopului care, chiar dacă nu s-a implicat personal în acțiunile misionare, le-a încurajat, urmărind, pe de altă parte, înzestrarea parohiilor cu un cler cât mai zelos¹³. Fără a ne propune o analiză globală, pentru a sesiza efectiv caracteristicile strategiei misionare utilizate în această perioadă, noi ne vom opri la un caz concret, pe care îl considerăm relevant pentru tipul de misionarism reprezentat: cel al protopopului Petru Maior¹⁴.

¹⁰ “Uno dunque dei remedj contro si funesta sciagura sarebbe la diminuzione dei detti Vescovi; ciò che tanto saggiamente mi fù tempo fà accennato dall’E.mo Borgia in un Suo sensatissimo scritto. Ora per buona sorte vaca la Cattedra Greca Scismatica di Transilvania eretta da Giuseppe II., il quale accordò a quei Scismatici un proprio Vescovo, che mai non avevano potuto conseguire dai Suoi Predecessori. Senza parlarne direttamente con la Cancellaria di Transilvania, ho procurato di fargli rilevare le vere cagioni del disordine; onde tacitamente interessarlo ad impegnare la pietà di S. M. perchè non venga ad una nomina: e fin qui pare che non si pensi a riempire quella Sede. Voglia Dio, che si riesca ad ottenere l’intento” (raportul nunțiului Severoli din 17 septembrie 1803, în O. Bârlea, *op. cit.*, p. 439, doc. nr. CCXXVII). În rest, motivarea tulburărilor confesionale este identică cu cea înfățișată de nunțiul Garampi în raportul său din anul 1784.

¹¹ Avem aici în vedere acțiunea lui Samuil Mîcu pe lângă cercurile ortodoxe de la Sibiu și proiectul de reunire a celor două Biserici românești din anii 1797-1798, ambele analizate de O. Bârlea în capitolul VII al monografiei sale, intitulat *Unio sub Ioanne Bob* (p. 244-246, 248-253); ele își au locul doar într-o analiză a ideii de unire, nu și într-una care urmărește misionarismul propriu-zis.

¹² *Ibidem*, p. 260 și p. 267-280 (conspectul parohiilor convertite).

¹³ *Ibidem*, p. 260-261. Realizând o comparație între strategia misionară realizată în timpul lui Grigore Maior și a predecesorilor săi și cea din perioada lui Ioan Bob, istoricul observă că, în prima perioadă, convertirile erau realizate de episcop și călugări în timpul vizitațiilor canonice, pe când în cea de-a doua ele erau efectuate de preoți și protopopi în propriile teritorii, paralel îndatoririlor pastorale; că aceste convertiri erau, în prima perioadă, subite, iar în cea de-a doua treptate; că, în fine, argumentele utilizate erau, în prima perioadă, de natură dogmatică, liturgică, ori țineau de dragostea creștinească și chiar de fraternitate (deci de naționalitate), în timp ce în cea de-a doua, chiar dacă interveneau (când era cazul) și argumentele dogmatice, totuși predominau cele ținând de dragoste și fraternitate și chiar cele istorice, ținând de tradițiile și credința strămoșilor iluștri ai poporului român, preluate din argumentația Școlii Ardelene. Pe de altă parte, sub raport conceptual, Bârlea distinge, pentru perioada lui Ioan Bob, tendințele de realizare a “unirii generale” (“unione universale”) care, chiar nerealizate, au avut o remarcabilă persistență în sfera ideatică (vezi *supra*, nota 28), respectiv “unirile particulare” (“uniones particulares”), realizate prin convertiri individuale sau ale parohiilor singulare de clerul greco-catolic din teritoriul diecezei (vezi *ibidem*, întreg capitolul VII, p. 238-262).

¹⁴ Alegerea lui Petru Maior se datorează bogăției materialului documentar, dar și faptului că opiniile sale despre unire au fost interpretate doar pe baza operei istorice (studiu semnat de Laura Stanciu, *De la modelul maiorean la realitățile oferite de protopopiatele Gurghiu-Reghin în perioada 1785-1809*, în Iacob Mârza, Ana Dumitran (editori), *Spiritualitate*

Format la Roma, dar și în Viena crepusculului epocii tereziene, Petru Maior nu a mai putut beneficia de participarea directă la acțiunile misionare ale lui Grigore Maior, la care s-a raportat mai târziu însă, de pe poziția istoricului, ca la un model de misionariat. Pentru el, “răspândirea credinței catolice” și “îngrijirea sufletelor credincioșilor” (“Catholicae Fidei propaganda, curaque fidelium animarum”) au reprezentat la început cele două ipostaze ale unui misionariat teoretic, promovat prin calitatea sa de dascăl, deținută între anii 1780-1784¹⁵. Punerea lor în practică a început doar în anul 1785, o dată cu opțiunea lui Petru Maior de intrare în rândurile clerului secular¹⁶. Atacurile severe la adresa episcopului Ioan Bob din anii '90, în care același Petru Maior îi reproșa acestuia neglijarea vizitațiilor canonice, aveau o semnificație similară: în noul context confesional, conducerea Bisericii Greco-Catolice trebuia să-și apere propriii credincioși printr-un misionariat “defensiv”, promovat în mod nemijlocit de către episcopul însuși¹⁷.

Condițiile dificile în care debuta activitatea lui Petru Maior – “timpuri de primejdieoasă încercare” (“periculosus hoc tentationis tempore”)¹⁸, cum le numea chiar el, caracterizate de acute agitații confesionale¹⁹ - au făcut ca, în primii ani, aceasta să se rezume la îndeplinirea unor misiuni de efectuare a instrucției doctrinare de șase săptămâni pentru cei care doreau să se (re)convertească la ortodoxie (“relabensii”): mai întâi la Dumbrăveni și în satele din jur, în anul 1784, misiune pentru care Maior a trebuit să-și întrerupă cariera didactică²⁰, apoi la Târgu-Mureș, în anul 1785²¹, și în alte locuri²². Destul de repede el s-a implicat însă în acțiuni misionare efective. În baza experienței

---

transilvană și istorie europeană, Alba Iulia, 1999, p. 348-362, deși s-a apropiat în mod tangențial de problema activității misionare a lui Petru Maior, nu și-a propus s-o aprofundeze – vezi, în special, p. 353-354).

¹⁵ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 383, doc. nr. CXXXVII. Ideea, exprimată astfel încă înaintea încheierii studiilor (în anul 1779), revine în anii următori: “... imbuendo nempe fideles salutari doctrina, schismaticos ad s. Unionem adhortando ...” (în anul 1780, *ibidem*, p. 384, doc. nr. CXXXIX); “... sanam fidei, morumque doctrinam discipulorum aliorumque Christianorum nunc apud nos atrocissimis fluctibus agitatorum animis pro munere meo instillare non negligo ...”; “... Fideles in Orthodoxa Fide Dei gratia opitulante confirmare, Heterodoxis eandem Catholicam Fidem persuadere, errores haereticos et Schismaticos disuadere ac refutare satago” (în anul 1783, *ibidem*, p. 387-388, doc. nr. CXLIII, CXLV).

¹⁶ “Conor proinde in Vineam Domini quoad ejus fieri potest operari confirmando fideles in fide Catholica, et pugnando cum inimicis ejusdem ...” (raportul adresat Congregației în anul 1787, *ibidem*, p. 392, doc. nr. CLII); “... non desino pro mea facultate alios a relapsu ad schisma praeservare, alios ad S. Unionem reducere” (scrisoarea adresată prefectului Congregației, Ștefan Borgia, în anul 1803, *ibidem*, p. 406, doc. nr. CLXIX).

¹⁷ O splendidă declarație în acest sens întâlnim în raportul adresat de Petru Maior Congregației la 21 aprilie 1790: “Cum vero fides sit ex auditu [s. n.], nihil ergo mirandum, quod turmatim nostri ad Schisma deficient eo a fortiori, quod nostri homines per zelum, et dexteritatem Antecessorum Episcoporum asveti sunt ex ore ipsiusmet Episcopi saepe audire verbum Dei” (*ibidem*, p. 395-396, doc. nr. CLVIII). O observație similară se regăsește și în raportul expediat în anul 1791: “Mirum enim quantum nostra gens praesentia et praedicatione Episcopi affici et flecti solet” (*ibidem*, p. 398, doc. nr. CLXI). Acuză referitoare la neglijarea vizitațiilor canonice o regăsim și în rapoartele expediate în anul 1793 și 1794 (*ibidem*, p. 400, doc. nr. CLXV, p. 404, doc. nr. CLXVI).

¹⁸ *ibidem*, p. 388, doc. nr. CXLV (raportul adresat Congregației la 1 iunie 1783).

¹⁹ *ibidem*, p. 387, doc. nr. CXLIII (raportul din 20 februarie 1783, citat *supra* nota 52); “... his praesertim temporibus, quibus tot magistri sunt prurientes auribus, et a veritate avertentes auditum” (răspunsul Congregației la acest raport, din 12 aprilie 1783, *ibidem*, loc. cit., doc. nr. CXLIV).

²⁰ Faptul este atestat de scrisoarea de răspuns a Congregației din 28 februarie 1784: “... sed negotio Sanctae Unionis ita exigente, constituto altero in eo munere, Te Elisabethopolim, et ad alios pagos circumjacentes ad instruendos, et confirmandos eos, qui a Sacra Unione desciscere parati sunt, fuisse expeditum”. “Nos quidem bene intelligimus – se spunea în continuarea acestui răspuns – quantae gravitatis ista commissio sit. Utinam benedict Dominus Laboribus Tuis, ut et illi, quid nondum desciverunt, in sacra unione maneat, et alii etiam ad eandem redeant” (*ibidem*, p. 389, doc. nr. CXLVII).

²¹ Conform scrisorii adresate de episcopul Ioan Bob lui Petru Maior la 20 decembrie 1785, în care ierarhul își exprima nemulțumirea pentru neprimirea unui raport asupra modului de desfășurare și al rezultatului acestei instrucții, probabil nefinalizată conform reglementărilor, ceea ce provocase o reclamație a episcopului ortodox la Guberniu (Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*, ediție îngrijită de Nicolae Albu, București, 1968, p. 16, doc. nr. XII).

²² Un caz special l-a constituit parohia Săcalu de Pădure, despre a cărei iminentă defecțiune Petru Maior vorbea în rapoartele trimise la Roma în anii 1790 și 1794, cauza acestei situații fiind găsită în neglijența episcopului (O. Bârlea, *op. cit.*, p. 395, doc. nr. CLVIII, p. 404, doc. nr. CLXVI). În scrisoarea adresată vice-judeului Nagy Sámuel, în anul 1794, Petru Maior motiva însă neefectuarea instrucției de șase săptămâni, cu care el însuși fusese însărcinat de episcop, prin faptul că nu-i fusese asigurată retribuția zilnică de doi florini care i se cuvenea pentru un asemenea serviciu din partea credincioșilor și a parohului acestora (Petru Maior, *Scripta minora. Ars litteraria. Animadversiones. Epistolarium. Ultimae*, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, 1997, p. 234-236, doc. nr. 39). Problema nu era rezolvată însă nici în anul 1803, când Ioan Bob, ca urmare a plângerii adresate de cei în cauză Guberniului, îi cerea explicații lui Maior pentru neefectuarea instrucției și numea, ulterior, pe preotul Teodor Chirali din Craifalău pentru îndeplinirea acestei sarcini (idem, *Scrisori și documente inedite*, p. 52-53, doc. nr. XXXIX-XL). Dar situația era aceeași și în anul 1804, când Petru Maior raporta trecerea întregului sat la ortodoxie (*ibidem*, p. 58, doc. nr. XLVII, p. 62, doc. nr. L). Foarte probabil comunitatea a revenit ulterior la unire, pentru că Schematismul diecezei menționează, în anul 1835, existența parohiei Săcalu de Pădure (*Schematismus Venerabilis Cleri Graeci*

acumulate Maior a pledat, după 1790, pentru implicarea mai activă a episcopului, în sensul aceluși misionariat “defensiv” la care ne refeream mai sus, numai astfel putând fi prevenite, în concepția sa, “defecțiunile” prilejuite de noul statut juridic al confesiunii ortodoxe²³.

În anul 1816, într-o încercare de bilanț cu privire la activitatea sa misionară, Petru Maior vorbea de convertirea integrală a câtorva parohii și de convertirile individuale realizate prin “predicarea orală a Cuvântului divin”, subliniind astfel cele două direcții principale ale practicii sale misionare²⁴. Întreprinse prin urmare în limitele teritoriale ale propriului protopopiat, demersurile sale au urmărit subordonarea tuturor credincioșilor adepți ai altor confesiuni creștine, respectiv a parohiilor ortodoxe. Chiar tentativele mai puțin fructuoase sunt semnificative pentru modul în care reprezentantul unei structuri ecleziastice greco-catolice încerca să realizeze uniformizarea confesională a teritoriului aflat sub jurisdicția sa.

Convertirile individuale sunt atestate în rapoartele trimise de Petru Maior la Roma în anii 1789, 1790, 1792, 1794 și 1795 și însumează opt familii și trei preoți ortodocși, o familie și un credincios de confesiune calvină și o familie de confesiune luterană²⁵. Deși nu se insistă asupra modalității concrete de realizare a acestor convertiri și nici asupra tipului de comunitate din care făceau parte persoanele respective, ele sunt semnificative pentru că reprezentau, cu siguranță, rezultatul apelului la argumente doctrinare, doar în cazul preoților putându-se discuta de eventuale motivații exterioare sferei conștiinței. Dar asupra unui asemenea exemplu vom reveni mai jos. În schimb, convertirile sau tentativele de convertire ale comunităților sunt ceva mai bine reflectate documentar și pot fi sesizate în întreaga perioadă în care Petru Maior a acționat ca protopop.

Prima comunitate ortodoxă convertită de Petru Maior a fost cea din Filpișu Mare, revenită “de bună voie, fără amestecul vreunei constrângeri, la străvechea religie greco-catolică”, în cursul anilor 1787-1788, și prin sprijinul judeului nobiliar Sigismund Mihotsa, proprietar local de confesiune catolică²⁶. Convertirea s-a realizat în două etape: mai întâi acceptarea unirii de majoritatea membrilor comunității, dar nu și de preot, apoi restituirea bisericii și primirea unirii și de ultimele șase familii care se vedeau lipsite de biserică²⁷. Opțiunea credincioșilor a avut la bază în acest caz motivații extrem de concrete, precum anumite nemulțumiri la adresa preotului ortodox și posesiunea asupra bisericii (în a doua etapă), pentru a nu mai aminti de influența nobilului proprietar local. Pe de altă parte, existența casei parohiale și, probabil, a unei eclezii, care nu puteau fi deținute decât de un preot greco-catolic, l-au determinat ulterior pe fostul preot neunit să solicite aprobarea convertirii sale²⁸. Un caz similar este menționat și în localitatea Râpa de Jos, unde pierderea bisericii în urma “defecțiunii” credincioșilor

---

Ritus Catholicorum Dioeceseos Fogarasiensis in Transilvania pro anno a Christo nato MDCCCXXXV, Blasii, p. 67). Într-un alt caz, din anul 1799, Maior a solicitat episcopului Ioan Bob să dispună efectuarea instrucției de șase săptămâni pe seama credincioșilor uniți domiciliu pe domeniul Urisiu de Sus, care fuseseră incluși în mod abuziv în rubrica familiilor neunite (P. Maior, *op. cit.*, p. 34-37, doc. nr. XXIV).

²³ Este cazul categoricelor considerații incluse în raportul adresat Congregației în anul 1794: “Dominus Ordinarius ... ad praedicationem verbi Dei aut faciendam aut curandam necnon ad instituendam Visitationem Canonicam quae eo magis nunc necessaria foret quod etiam Schismatici cum antea solum tolerati fuissent in hoc Principatu, nunc Lege recepti sunt qua occasione quantum detrimenti capere possit Sacra Unio nisi duplicatus fuerit Episcopalis zelus non est necesse ut ego explicem nullo pacto adduci potest” (O. Bârlea, *op. cit.*, p. 404, doc. nr. CLXVI). O interesantă declarație anterioară, din anul 1790, avea menirea de a proba sinceritatea atitudinii sale și importanța acordată implicării directe în această chestiune a forului roman: “Sacra Congregatio ! solus sum in hoc Clero saeculari propagandista, et animam pro Fide Catholica, ac Matre Ecclesia Apostolica ponere paratus sum. Res est sane quae moram non patitur, modo enim Heterodoxi nescio quam ob rem magis quam antehac agunt” (*ibidem*, p. 396, doc. nr. CLVIII).

²⁴ “Quamdiu enim junior fui, orali praedicatione verbi Dei conatus sum in incrementum Sacrae Unionis collaborare in Dioecesi Fogarasiensi Magni Principatus Transilvaniae. Quod non sine fructu peregi; nam per Dei gratiam, praeter plures singulares animas, etiam integras aliquot parochias a Schismate in sinum Matris Romano-Catholicae Ecclesiae reduxi” (*ibidem*, p. 411, doc. nr. CLXXVIII).

²⁵ *Ibidem*, p. 394, doc. nr. CLVI, p. 395, doc. nr. CLVIII, p. 399, doc. nr. CLXIII, p. 403-404, doc. nr. CLXVI, p. 405, doc. nr. CLXVII.

²⁶ *Ibidem*, p. 393-394, doc. nr. CLIII, CLV; Nicolae Albu, *Date noi privitoare la viața și activitatea lui Petru Maior*, în *Revista Arhivelor*, an XLVIII, vol. XXXIII, nr. 4, 1971, p. 583, doc. nr. 9.

²⁷ N. Albu, *op. cit.*, *doc. cit.*; P. Maior, *Scripta minora*, p. 206, doc. nr. 25.

²⁸ Scrisoarea lui Petru Maior adresată superiorului său la 22 martie 1786 vorbește despre un anume “Popa Szandu ex Moysa, qui placuisset M[agyar] Fülpesiensibus n[on]unitis loquebantur se ad unionem redituros, si is Parochum ipsis esse vellet ...” și despre demersurile judeului nobiliar Mihotsa, ca și despre ocuparea temporară a casei parohiale de către preotul neunit, după moartea fostului preot unit (N. Albu, *op. cit.*, p. 581-582, doc. nr. 7; vezi și răspunsul episcopului din 15 martie s. v., în P. Maior, *Scrisori și documente inedite*, p. 18, doc. nr. XIV). Pentru problema posesiunii asupra bisericii vezi documentele citate în nota anterioară (în ultimul și despre dorința de convertire a fostului preot neunit).

uniți compromisesse șansele de reconvertire ale acestora, chiar dacă unul din cei doi preoți fusese deja câștigat²⁹.

În anul 1791 Maior a reușit convertirea comunității din Toldal, doar trei familii persistând în "schismă"³⁰. Totodată, în cursul vizitației canonice efectuate în protopopiat, el a fost admis să predice în majoritatea bisericilor ortodoxe, fapt relatat cu satisfacție forului roman; posibilitatea convertirii acestor comunități o lega de o vizită personală a episcopului³¹. Deși lipsesc detaliile, faptul în sine ne îndreptățește să credem că predicile respective trebuie să fi pus un accent important pe încercarea de lămurire a receptorilor cu privire la conservarea ritului ortodox, în sensul strategiei misionare a episcopului Grigore Maior, dar și în spiritul ecumenic afirmat ulterior de Petru Maior în *Istoria Bisericii Românilor*³². O altă convertire a fost aceea a comunității din Teleac (cu excepția a 15 familii și a preotului), raportată de Petru Maior în anul 1795, dar destul de instabilă din moment ce noii convertiți nu obținuseră și biserica³³. În fine, în anul 1806, Maior raporta convertirea comunității din Sidrieșu Mic³⁴.

Cazul preotului Matei din Hodac din anul 1801, ne oferă singurul exemplu în care putem cunoaște efectiv modalitatea de realizare a (re)convertirii. Activând foarte probabil într-o comunitate mixtă din punct de vedere confesional³⁵, acesta fusese tentat de convertirea la ortodoxie, fapt pentru care protopopul Petru Maior îl sancționase prin oprirea de la patrafir. Reacordarea dreptului de oficiere a serviciului divin (cu excepția tainei spovedaniei) i-a fost concedată doar după ce a făcut mărturisirea de credință ("professio fidei") pe cele patru puncte florentine³⁶. Textul profesiunii de credință este foarte asemănător celui stabilit în anul 1765 de episcopul Atanasie Rednic, cu excepția ultimului punct, referitor la Purgatoriu, care are o formulare puțin deosebită³⁷. Cu totul diferită este încheierea profesiunii, prin care se urmărea asigurarea perseverenței în unire a celui în cauză, modificarea impunându-se desigur ulterior promulgării Edictului de Toleranță³⁸. Faptul că preotul Matei a acceptat

²⁹ N. Albu, *op. cit.*, p. 581-582, doc. nr. 7.

³⁰ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 398, doc. nr. CLXI.

³¹ *Ibidem*.

³² Ideea apropierei confesionale între românii greco-catolici și cei ortodocși devenise, conform mărturisirilor istoricului, o realitate efectivă în practica pastorală din acea perioadă (vezi P. Maior, *Istoria Bisericii românilor*, ediție îngrijită de Ioan Chindriș, București, 1995, p. 133-134).

³³ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 405, doc. nr. CLXVII (raportul adresat de Petru Maior Congregației în anul 1795); N. Albu, *op. cit.*, p. 584, doc. nr. 11 (scrisoare adresată de Petru Maior episcopului Ioan Bob în anul 1796, privitoare la situația Bisericii); P. Maior, *Scrisori și documente inedite*, p. 48-49, doc. nr. XXXVI (scrisoare adresată de Petru Maior aceluiași episcop în anul 1801, în care descrie tulburările datorate lipsei unui paroh titular pentru această comunitate; vezi și p. 50, doc. nr. XXXVII, răspunsul episcopului la această scrisoare; din cele două scrisori deducem că, la acea dată, atât biserica cât și eclezia aparțineau uniților, care erau, în consecință, majoritari). În Șematismul diecezei din anul 1835 parohia Teleac apare ca unită abia din anul 1815 (*Schematismus ...*, p. 70).

³⁴ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 408, doc. nr. CLXXIV.

³⁵ În Șematismul diecezei, parohia Hodac este menționată ca unită doar din anul 1824 (*Schematismus ...*, p. 67).

³⁶ P. Maior, *op. cit.*, p. 47-48, doc. nr. XXXIV-XXXV

³⁷ Reproducem textul acestei profesiuni de credință: "Eu Popa Mathei, cred și mărturisesc, cum că Patriarhul Romei iaste cap, și stăpân a toate adevăritele apostolicești Besearci. Cred cum că Duhul Sfânt purceade de la Tatăl și de la Fiul ca dintr-un izvor. Cred cum că pânea azimă la lătini să prefacă în trupul Domnului Hs. precum și la noi cea dospită. Cred cum că sufletele dreptilor îndată după moarte să priimesc întru împărăția ceriurilor, precum ceale desnădăjduite în prăpastia iadului. Iară ceale cu păcate lesne ertătoare, sau care de au și avut păcate de moarte, dară s-au pocăit, ci n-au apucat a-și plini canonul, să duc în iad până la o vreme de dreptatea lui Dumnezeu hotărâtă, de unde să pot mântui. Mai pre urmă anume mă făgăduesc și mă leg, cum că neunit nici odinioară nu mă voi face, nice nu mă voi lauda că mă voi face neunit, nice împărtășire cu cei neuniți întru ceale duhovnicești nu voi avea, cu un cuvânt voi fi unit adevărat până la moarte. Carea a mea mărturisire cu iscălitura numelui mieu o întăresc" (Arhivele Naționale. Direcția Județeană Alba, fond *Mitropolia Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș, Blaj. Arhiva generală - acte inventariate*, dos. nr. 39/1801, f. 2°). În textul stabilit de Atanasie Rednic prevederea referitoare la purgatoriu suna astfel: "... cum că sufletele dreptilor sunt în ceruri adică văd fața lui Dumnezeu, ale celor cu păcate mari în muncile de veci, iar ale celor cu păcate mici și caris'au ispovedit și n'au plinit canonul în munci oare care trecătoare care și curățitoare, râmlenește purgatoriu, se numesc, de unde se pot ajuta cu facerile de bine ale celor vii" (apud Z. Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, p. 102).

³⁸ În același text stabilit de Atanasie Rednic profesiunea de credință se încheia astfel: "... și mai făgăduiesc că voi fi supus și precum se cuvine ascultător de episcopul Făgărașului unit cu biserica Romei vechi adică de N. și de legiuții lui următori întru acest scaun și de acei dregători sau părinți sufletești cari mi s'au rânduit sau mi se vor rândui de la acelaș Scaun și încă mărturisesc cum că această mărturisire și făgăduință și aceeaș datorie o înțeleg și aceea până la moarte întreagă, nemișcată și fără nici o îndoială cu ajutorul lui Dumnezeu o voi păzi și o voi mărturisii și mă voi nevoi cât va fi cu putință, ca și supușii mei și alții a căror purtare de grije de datoria mea se va ținea aceeaș să o păzească, să o învețe și să o propovăduiască" (*apud ibidem*).

extrem de greu partea finală a profesiei, după cum raporta Petru Maior³⁹, evidențiază specificul opțiunii sale profesionale, care nu ținea de sfera doctrinară, nefiind deci o problemă de conștiință, ci una de conjunctură. Fără a încerca generalizări riscante, putem afirma, pe baza mărturiilor documentare, că opțiunea preoților depindea în cele mai multe cazuri de aceea a comunităților, care le asigurau subzistența materială; existau însă și cazuri în care preoții înșiși influențau atitudinea comunităților. În ultimă instanță, cauza acestei “labilități” profesionale, în care preoții perseverau chiar după ce făceau profesii de credință, era slaba educație doctrinară, încă extrem de deficiente la nivelul clerului rural.

Activitatea misionară a lui Petru Maior, începută în anii 1784-1785, când a fost însărcinat cu efectuarea instrucției religioase de șase săptămâni în mai multe parohii, s-a desfășurat așadar pe toată durata funcționării sale ca protopop, chiar dacă în anumiți ani ea trebuie să fi fost mai redusă, după cum putem deduce din lipsa mărturiilor documentare (mai ales pentru perioada dintre 1795 și 1800). Strategia sa misionară a vizat convertirea comunităților ortodoxe existente pe teritoriul supus jurisdicției sale, sau a indivizilor de altă confesiune decât cea greco-catolică, în vederea unei dorite uniformizări profesionale a acestui teritoriu.

Sub raport terminologic, observăm că pentru Petru Maior credința la propagarea căreia el își aducea contribuția era cea catolică⁴⁰, ca și Biserica în sânul căreia erau (re)integrați cei (re)converțiți (definită ca “Sacra Sancta Ecclesia Romana”, “Matre Ecclesia Catholica” sau “Matre Ecclesia Apostolica”). Denumirile utilizate pentru statutul profesional erau “Sacra / Sancta Unione” și “Schisma”, credincioșii fiind denumiți cu termenii derivați corespunzători; în corespondența internă însă, purtată de Petru Maior cu episcopul Ioan Bob, apar mai des termenii “Nonunio” și “nonuniti” sau “disuniti” pentru a-i desemna pe credincioșii ortodocși. Asistăm deci la promovarea, prin practica misionară, a ideii de “unire în credință”, care presupunea efectiv încercarea de realizare a unei instruirii a nou-converților sau a reconverților în principiile doctrinare florentine. În cazul preoților se solicita, după cum am văzut, și depunerea profesiei de credință. Pe de altă parte, argumentele concrete ținând de specificul fiecărei situații aveau o pondere semnificativă. Acestea puteau fi, în privința comunităților, posesia asupra bisericii și gradul în care un preot era corespunzător sau nu așteptărilor credincioșilor și, în același timp, nu prea “costisitor”, iar în privința preoților, existența eclejiei și / sau a unui număr de credincioși care să le poată asigura mijloacele de subzistență. În calitate de reprezentant al ierarhiei ecleziastice, Petru Maior a avut în vedere, desigur, și astfel de argumente.

Existența unei strategii misionare specifice, corespunzând unei etape distincte din evoluția Bisericii Române Unite, este, credem, demonstrată, chiar dacă sursele utilizate (cu predilecție corespondența purtată de Petru Maior cu Congregația de Propaganda Fide) spun foarte puțin, prin natura lor, despre practica misionară propriu-zisă, insistând în primul rând asupra rezultatelor acesteia. Ele sunt însă foarte importante, în lipsa consemnărilor detaliate privitoare la acțiunile misionare și a protocoalelor protopopiale de vizitație canonică și în condițiile în care corespondența internă (purtată cu episcopul Ioan Bob) se reduce deseori la chestiuni administrative; pe de altă parte, ele au reprezentat, o lungă perioadă, singura posibilitate de informare a Scaunului roman cu privire la stările de lucruri din dieceza Făgărașului. Acestei limitări de natură informativă a surselor i se adaugă o alta, de natură conceptuală, privitoare la terminologia utilizată. În acest sens, nu putem exclude o anumită stereotipie a limbajului care face ca singura idee interesantă ce se poate deduce sub raportul ideologiei unirii să fie aceea a “unirii în credință”. Este relevantă lipsa insistenței asupra chestiunii ritului chiar la Petru Maior, care a promovat cu foarte mare convingere teoria distincției între “credință” și “rit”, insistând asupra specificității acestuia din urmă pe baza acelor “cunoscute patru capete ale unirei” nu doar mai târziu, în *Istoria Bisericii Românilor*, ci și în lucrarea *Protopopadichia*, redactată la Reghin

³⁹ “La ceale patru Punturi n-au arătat nici o îndoială. Iară la ceaia ce am adaos după Punturi pentru întreg înțelesul lui, foarte cu greu, și târziu după multă și sârguită nu numai din a mea, ci și a altora dojană au voit a să iscăli” (A.N.D.J.A., fond cit., dos. cit., f. 1^r).

⁴⁰ Într-un singur caz se folosește termenul de “credință ortodoxă”, dar cu sensul de “adevărată credință”: “Fideles in Orthodoxa Fide ... confirmare, Haeterodoxis eandem Catholicam Fidem persuadere ...” (O. Bârlea, *op. cit.*, p. 388, doc. nr. CXLV); într-un alt caz, cu trimitere concretă, se vorbește despre o comunitate revenită “ad avitam Religionem Graeco-Catholicam” (N. Albu, *op. cit.*, p. 583, doc. nr. 9).

în anul 1795⁴¹. Frecvența termenilor “schismă” și “schismatic” în rapoartele trimise la Roma de același Petru Maior și preferința pentru termenii corespondenți “neunire” și “neuniți” în lucrările istorice⁴² și în corespondența internă (acești termeni fiind utilizați și de episcopul Ioan Bob) este o altă probă a relativei stereotipii a limbajului utilizat în sursele analizate de noi. Orientarea ultramontană nu i-ar fi acordat lui Petru Maior șansa de a predica și în bisericile ortodoxe din protopopiatul său. Sinceritatea dorinței sale de promovare a unirii religioase este însă neîndoielnică, așa cum o demonstrează atât citatele reproduse de noi, cât și criticile severe la adresa lui Ioan Bob în această chestiune, prezente atât în corespondența cu Roma, cât și în *Istoria Beserecei Românilor*.

Realitatea unei identități greco-catolice, promovată prin opera teologică și doctrinară concepută în mediul cultural de la Blaj încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea a influențat desigur și practica misionară. Problema educației doctrinare era esențială, de unde și importanța argumentelor de acest tip în practica misionară, accentuându-se astfel semnificația identitară a conceptului florentin de unire. Petru Maior era prin urmare promotorul unui misionarism de amploare restrânsă, dar întreprins pe o durată lungă și corelat cu acțiunea de pastorație adresată propriilor credincioși. Se adăuga atenția acordată aspectului educativ-formativ, în virtutea idealurilor iluministe împărtășite de el.

Modificarea funcției Bisericii este evidențiată prin misionarismul practicat de Petru Maior, luat ca și exemplu reprezentativ pentru misionarismul promovat în general de clerul secular (fără a pierde din vedere aspectele specifice, determinate de exemplaritatea cazului în sine). Acest tip de misionarism nu acoperă însă decât parțial noua misiune a Bisericii, aceea de a contribui la modernizarea societății. Restul ținea de practica pastorală prin care se aplicau instrucțiunile cu acest caracter transmise de autoritățile laice prin intermediul circularilor episcopale. În acest context se poate înțelege și reticența episcopului Ioan Bob față de implicarea personală în acțiuni misionare, fără a nega nici importanța explicațiilor subiective menționate la începutul analizei noastre, care sunt valabile, dar nu și suficiente⁴³. În ultimă instanță, complexitatea realității confesionale a epocii îl obligă pe istoric să refuze explicațiile unilaterale, ceea ce am încercat și noi prin investigația de față, care nu are pretenția de a oferi un răspuns definitiv problemelor abordate, mai ales că sursele inedite pot aduce încă multe completări ale informației istorice.

DANIEL DUMITRAN

DAS LAISCHE KLERUS UND DIE MISSIONÄRTÄTIGKEIT IN DER RUMÄNISCHEN UNIERTEN KIRCHE ZUR ZEIT DES BISCHOFS IOAN BOB

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Studie analysiert das Spezifikum der missionären Strategie der Rumänischen Unierten Kirche aus Siebenbürgen zur Zeit des Bischofs Ioan Bob. Die Wirkungen der Politik der religiösen Toleranz und die allmähliche „Verstaatlichung“ der Kirche zur Zeit der Josephinismus und danach hatten als Folge die Modifizierung der Funktion der Kirche. Von der Proselitismus, der dem vorherigen Epoche so spezifisch war, wurde zu einer Konzentration der missionären Bemühungen in den Rahmen der gegründeten kirchlichen Strukturen. Die Kirche unterstützte so die staatlichen Bemühungen für das Erschaffen einer modernen Gesellschaft. Der analysierte Beispiel zeigt das Spezifikum des Missionarismus das von dem laischen Klerus befördert wurde (durch Petru Maior's Beispiel). Die Analyse des Inhalts des Konzepts religiöse Union, durch die missionäre Praktik befördert und die Terminologie die für die Beschreibung der Ergebnisse der missionären Tätigkeiten benutzt wurde, ergänzt diese Untersuchung.

⁴¹ Petru Maior, *Protopopadichia*, ediție îngrijită de Laura Stanciu, Alba Iulia, 1998, p. 138-139, 141-142.

⁴² Pentru lucrarea citată vezi p. 143, 178 și 180.

⁴³ Din acest punct de vedere nu suntem de acord cu aprecierea lui Octavian Bârlea care, referindu-se la bilanțul convertirilor realizate în timpul episcopului Ioan Bob, observa: “Hae conversiones vero potius partiales ut in Unionem universalem Transylvaniensium exirent non pervenerunt quia, ut nobis videtur, magnus missionarius defuit, defuit episcopus apostolus et pater amatissimus qui omnes vires suorum filiorum excitaret et dirigeret versus eundem finem. Sacerdotes zelantes utique multum facere protuerunt at non episcopus aequare ...” (*op. cit.*, p. 261).